

С.В. СЛІНЬКО

канд. юрид. наук, доц.

Національний університет внутрішніх справ

УДК 343.123.2:614.256

ПРОФЕСІЙНИЙ РИЗИК ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ, ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ

Щодо чинного законодавства України проаналізована відповідність стану професійного ризику практичній діяльності оперативно-розшукових органів.

Криміногенна ситуація в Україні свідчить про необхідність застосування нових, більш ефективних засобів боротьби із злочинністю, яка правоохоронними органами здійснюється всіма законними і доступними способами і засобами, а також процесуальними, урегульованими законом, методами. Боротьба зі злочинністю передбачає, щоб кожна особа, що скоїла злочин, була притягнута до кримінальної відповідальності, справедливо покарана за вчинене, а у відношення не винного було прийнято рішення про відмовлення у порушенні кримінальної справи.

Держава поклала на себе обов'язок боротьби зі злочинністю, й істотною частиною функції запропоновано здійснювати органу дізнання. Держава наділила орган дізнання визначеними повноваженнями, що містять у собі як мінімум дві складові - адміністративно-правову діяльність і кримінально-процесуальну. Частина органів дізнання наділена правом застосування і проведення оперативно-пошукової діяльності.

Однак, у боротьбі зі злочинністю все ще гинуть працівники правоохоронних органів, бо не знижена небезпека ризику у їхній службовій діяльності. Тому наука та практика повинні зменшити ризик у роботі правоохоронних органів. Ризик - це дії, що чиняться з урахуванням можливого недосягнення поставленої мети, або досягнення її через спричинення шкоди третім особам, або особі, що ризикує. Звідси, небезпека - це небажані наслідки, які наступили відносно людей або їх прав. Наведені підходи розуміння проблеми ризику свідчать про те, що універсальних визначень поняття ризику ще не має, а різноманітність сфер людської діяльності передбачає різні види небезпеки або ризику.

Однак нас цікавлять умови праці правоохоронних органів, які при вирішенні оперативно-тактичних завдань підпадають під професійний ризик.

Так, в ст.42 КК України надане поняття виправданому ризику - "Ризик визначається виправданим, якщо мету, що була поставлена було досягнуто в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною ризиком, і особа, яка

допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронним інтересам. Ризик не визначається виправданим, якщо працівник міліції створював загрозу для життя людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій". Запропоноване законодавством поняття свідчить про те, що інститут кримінальної відповідальності (покарання) достатньо чітко врегульовано у чинному законодавстві, а поняття професійного ризику в законодавстві відсутнє. Практика дії ст.365 КК України (перевіщення влади, або службових повноважень) свідчить, що якщо працівники міліції при затриманні злочинця вчинили ризик непоправних дій та наслідків, то ці дії переносяться не на злочинця, а на працівників міліції. Тому можна зробити висновок про однобічний підхід держави до врегулювання ризику відповідно працівників правоохоронних органів.

Необхідність наукової та практичної розробки питань професійного ризику в діяльності оперативно-розшукових підрозділів органу дізнання зумовлене багатьма факторами. Їхня суть в тому, що ризик у процесі протидії злочинності виступає як професійно невід'ємна частина функціонування органу дізнання. Саме в оперативно-розшуковому процесі працівники органу дізнання повинні вдаватися до оперативного ризику. Це виходить з того, що між досягненням мети після отримання оперативної інформації про злочин, або розкриттям його є реальна можливість затримання особи яка скоїла злочин. Практика знає багато суперечностей. Для усвідомлення проблеми ризику в оперативно-розшуковому процесі необхідне чітке уявлення ситуації щодо виконання оперативно-службових завдань, в яких діяльність працівника міліції стає ризиковою. У складному процесі оперативно-розшукових відносин професійний ризик є не тільки необхідною, але і вимушеною обставиною.

Однією з особливостей звертання до інституту ризику, є комплекс обставин та процесів, що відбуваються в сучасній злочинності. На оперативного працівника постійно діє тиск, з одного боку - це сучасна злочинність,

масштаби якої ніхто реально не знає. Крім того, в сучасній злочинності активізувалися такі процеси, як організована, інтелектуальна, професійна, економічна злочинність та ін. Тому, приймаючи рішення про вибір своїх професійних дій, оперативний працівник завжди повинен віддавати перевагу діям, що не виходять за межі норм та інститутів права.

Ст.101 КПК України дає перелік органів дізнання, що проводять оперативно-розшукову діяльність. Так, згідно ст.5 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", тільки оперативні підрозділи органів міліції, СБУ, департаменту виконання покарань можуть здійснювати таку діяльність. Тобто, представництво оперативних підрозділів у правоохоронних системах достатньо численне.

Виходячи з наукових розробок О.М. Бандурки можна погодитися з його визначенням поняття оперативного підрозділу правоохоронних органів: перш за все, це організаційна структура, відносно самостійна управлінська одиниця, яка згідно з чинним законодавством, що регулює відносини у сфері оперативно-розшукової діяльності, а також відповідних відомчих нормативних актів, виконує оперативно-розшукову функцію. Діяльність цих підрозділів обумовлена:

- організаційними основами побудови та функціонування;
- компетенцією та повноваженнями;
- задачами та цілями;
- особливостями комплектування [1].

Звідси випливають й такі ознаки оперативних підрозділів, як:

- функціонування у структурі відомства, що виконує завдання боротьби зі злочинністю, забезпечує безпеку держави, її органів, та оперативних співробітників;
- оперативні підрозділи виконують оперативно-розшукову функцію в межах своєї компетенції, на підставі законодавства України про оперативно-розшукову діяльність, кримінально-процесуального кодексу.

Це дозволяє стверджувати, що оперативні підрозділи органу дізнання функціонують як організаційна та організаційно-управлінська структура з конкретними завданнями, цілями, повноваженнями, компетенцією. Але недоліком діючого законодавства про оперативно-розшукову діяльність є відсутність норми, яка хоча б якось визначала оперативний підрозділ як організаційно-правову категорію. Більш того, це не регламентоване в нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України.

Деяко інакше ця проблема розв'язана у ст.13 Федерального Закону Росії "Про оперативно-розшукову діяльність" - керівникам оперативних підрозділів надане право визначати у своїх системах органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

М. Погорецький відмічає, що оперативно-розшукова діяльність здійснюється не лише оперативними підрозділами органу дізнання, а також підрозділами, які мають повноваження згідно з відомчими нормативними актами органу дізнання. Такими є оперативно-технічні підрозді-

ли. Крім того, не всі підрозділи органу дізнання за ст.101 КПК України можуть проводити оперативно-розшукову діяльність. К ним відносяться командири військових установ, капітани морських суден, що перебувають у далекому плаванні [2, с.122].

Слід розрізнити кримінально-процесуальну і специфічну тактику оперативно-розшукових заходів. До останньої входять тактичні прийоми, що застосовуються у процесі оперативно-розшукової інформації. Пошукові операції, як правило, проводяться з психічним та фізичним переваженнями. Тому дії оперативного співробітника при виконанні службових функцій в стані професійного ризику вимагають ретельного правового регулювання. Істотним чинником для розуміння відмінностей ризику у сфері оперативно-розшукових відносин є, по-перше, професійний ризик, який має місце з моменту виникнення кримінально-процесуальних стосунків між оперативним співробітником та особою яка підозрюється у підготовці злочину. Другою особливістю є здійснення правових заходів при затримання особи, що скоїла злочин. До третьої особливості належать засоби, методи оперативно-розшукової діяльності, і ризик виступає як засіб досягнення цілі, що стоїть перед оперативним працівником. З цього можна зробити висновок, що професійний ризик виникає одночасно з правовими відносинами - кримінально-процесуальними та оперативно-розшуковими.

Оперативний ризик виступає як засіб впливу на факти, що обумовлюють небезпеку в оперативно-розшуковій роботі. До того ж, небезпечна оперативно-розшукова ситуація істотно відрізняється від слідчої.

Інститут ризику повинен бути правомірним і виправданим, і ґрунтуватися на законі, навіть в екстремальних ситуаціях при проведенні оперативних операцій по затриманню озброєних злочинців. Аналіз практики протидії правопорушенням підтверджує наявність професійного ризику в діяльності оперативних служб, котрим надано право здійснення оперативно-розшукової діяльності, під якою розуміють систему гласних і негласних пошукових заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Функціонування останніх завжди проходить в умовах обмеженості інформації, невизначеності та неможливості прогнозувати весь розвиток оперативної ситуації, які посилюються несподіванками і непередбачуваністю кінцевого результату.

Слід зауважити, що поняття "оперативно-розшуковий процес" в законодавстві України не використовується. Разом з тим, ця організаційна правова категорія повинна бути закріплена нормативно в Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність". По-перше, це пов'язане з практичною діяльністю оперативно-розшукових органів. По-друге, закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" вказує на процесуальну правову основу оперативно-розшукової діяльності, та її закріплення в ст.ст.66, 103 КПК України.

Згідно ст.1 Закону України про ОРД, правовий зміст

ОРД носить процесуальний характер, тобто, оперативно-розшукові заходи в процесі їх здійснення реалізуються тільки в процесуальній формі. З цього можливо зробити висновок, що реалізація суб'єктами ОРД своїх оперативних повноважень відповідно їх компетенції повинно відповідати законодавству України, у першу чергу, Конституції України, законам України про ОРД, кримінально-процесуальному, кримінальному. Тобто, уся діяльність ОРД повинна розглядатись як система процесуальних процедур - до такого висновку дійшли О.А. Долгий, М.Т. Задояний, В.П. Крошко [3, с.11].

Розглядаючи професійний ризик оперативних підрозділів, треба розділити ризик на окремі види, як: виправданий або не виправданий, потенційний або реальний ризик. Виправданий або не виправданий ризик полягає в межах адекватності переслідування цілей затримання правопорушника. Потенційний ризик виникає при контакті з негативними явищами, з якими стикається оперативний співробітник. Професійний ризик зростає при реальному наслідку, як результат несприятливого розвитку екстремальної ситуації. Щоб зменшити ризик серед співробітників правоохоронних органів потрібні законодавчі блоки захищеності. Перший блок повинен включати в себе статичні та динамічні обставини швидкого аналізування та прогнозування екстремальної ситуації. Другий блок включає підбір та бойову підготовку працівників правоохоронних органів, які вживають заходи до затримання злочинця. Третій блок повинен відповідати моральним критеріям. Це, на нашу думку, необхідно закріпити в Законах України "Про міліцію", "Про оперативно-розшукову діяльність".

Професійний ризик також пов'язаний з тактичними операціями по затриманню правопорушників. В практичній діяльності правоохоронних органів до затримання особи застосовуються такі види: безпосереднє затримання, яке здійснюється у формі захоплення, або затримання з метою приводу правопорушника в орган дізнання, адміністративне затримання; кримінально-процесуальне затримання, відповідно ст. 106 КПК України.

Кожне затримання треба поділити на два етапи: по-

шук правопорушника та затримання особи яка скоїла злочин. Щоб знизити ризик при затриманні, треба підготувати і спланувати затримання. Тому ступінь ризику, якому піддається оперативний співробітник, треба розраховувати, виходячи з його професійного досвіду.

Вивчення практики діяльності органу дізнання по затриманню особи, що скоїла злочин, дозволяє надати ряд основних чинників, які в той чи інший мірі впливають на тактику затримання правопорушника. Серед них:

- обставини, що виникають незалежно від волі оперативного співробітника при затриманні;
- суб'єктивні обставини сприйняття ситуації учасниками оперативного затримання;
- умови затримання, які складаються в процесі затримання при проведенні оперативних заходів;
- якість підготовки затримання, урахування можливості застосування особою, яка скоїла злочин, зброї при затриманні.

Всі ці складові треба внести до законів України та відомчих наказів стосовно прав підрозділів, які здійснюють ОРД - Законів України "Про оперативно-розшукову діяльність" (ст.8) "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" (ст.15), "Про міліцію" (ст.10).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ -Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. -237 с.
2. Погорєцький М. Оперативно-розшукова діяльність: правове визначення поняття // Право України. -2001. -№ 11. -С.122-125.
3. Долгий О.А.,Задояний М.Т., Крошко В.П., Попович В.М., Усатий Г.О., Василькевич Я.І., Гаркуша В.С., Шейбут В.В. Професійний ризик в діяльності працівників податкової міліції: Навч. посібник -Київ: Академія податкової міліції України. 2002. -268 с.

Надійшла до редколегії 08.10.2003

СЛИНЬКО С.В. ПРОФЕСИОНАЛЬНИЙ РИСК РАБОТНИКОВ МИЛИЦИИ, КАК УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПОНЯТИЕ

В отношении действующего законодательства Украины проанализировано соответствие состояния профессионального риска практической деятельности оперативно-розыскных органов.

SLIN'KO S.V. THE PROFESSIONAL RISK OF EMPLOYEES OF MILITIA, AS CRIMINAL-REMEDIAL CONCEPT

Concerning the current legislation of Ukraine conformity of a condition of a professional risk of practical activities operative-search organs is analyzed.

“ПРАВО І БЕЗПЕКА” – фаховий журнал правоохоронця